

Олексій Миколайович ВАСИЛЬЧЕНКО

заступник директора по маркетингу,
СТОВ «Агрофірма «Маяк»
E-mail: vasylchenkoom@gmail.com

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Васильченко О. М. Економічна ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах [Текст] / Олексій Миколайович Васильченко // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2018. – Том 28. – № 2. – С. 110-118. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Розвиток молочного виробництва, від якого залежить споживання молока і молочних продуктів населенням України, повинен базуватися на ефективному функціонуванні аграрних формувань ринкового спрямування. Досвід останніх років вказує на формування потужної групи молочних ферм, частка яких у виробництві постійно зростає. У статті проаналізовано динаміку основних показників економічної ефективності виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах України. Розглянуто структуру виробничих витрат та визначено напрями їх зменшення. Проведено групування сільськогосподарських підприємств залежно від чисельності поголів'я корів у стаді, рівня їх продуктивності, концентрації та спеціалізації виробництва.

Мета. Метою статті є розробка методичних положень щодо оцінки впливу окремих факторів на економічну ефективність виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах України.

Результати. Встановлено, що виробництво молока загалом є прибутковим протягом останньої декади, особливо це характерно для групи господарств з чисельністю поголів'я 500 і більше корів. Доведено, що за умови неможливості впливу господарства на закупівельну ціну, одним із напрямів забезпечення прибутковості залишається збільшення продуктивності корів. Виявлено основні фактори впливу на економічну ефективність виробництва молока: концентрація та спеціалізація виробництва, поглиблення яких забезпечуватиме прибутковість для забезпечення розширеного відтворення, інтенсифікацію виробництва, запровадження інноваційних технологій, підвищуватиме конкурентоспроможність вітчизняних молочних господарств.

Ключові слова: економічна ефективність; виробництво молока; сільськогосподарські підприємства; собівартість; ціна; прибуток; рентабельність.

Oleksii Mykolaiovych VASYLCHENKO

Deputy Director of Marketing,
ALLC "Agrofirm "Mayak"
E-mail: vasylchenkoom@gmail.com

ECONOMIC EFFICIENCY OF MILK PRODUCTION IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract

Introduction. The development of dairy production, which the consumption of milk and dairy products depends on, should be based on the effective functioning of market-oriented agrarian formations. The experience of the recent years indicates the creation of a powerful group of dairy farms, whose share in production is constantly increasing. The article analyses the dynamics of the main indicators of the economic efficiency of milk production in agricultural enterprises of Ukraine. The structure of production costs is considered. The directions of their reduction are determined. Grouping of agricultural enterprises is made depending on the number of cows, their productivity, concentration and specialization of production.

Purpose. The article aims to develop methodological principles for estimation the impact of some factors on the economic efficiency of milk production in agricultural enterprises in Ukraine.

Results. It has been established that milk production as a whole has become profitable during the last decade, especially for groups of farms with 500 and more cows. It has been proved that in case of impossibility of influence

on the purchase price, one of the directions of maintenance of profitability is the increase of cows' productivity. The main factors that influence the economic efficiency of milk production have been identified. They are the concentration and specialization of production, the deepening of which will provide profitability to ensure expanded reproduction, intensification of production, introduction of innovative technologies, increase the competitiveness of domestic dairy farms.

Keywords: *economic efficiency; milk production; agricultural enterprises; cost; price; profit; profitability.*

JEL classification: D24, O12, Q12

Вступ

Стабілізація та подальше нарощування виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах повинно супроводжуватися підвищенням економічної ефективності розвитку молочного скотарства, отриманням необхідної кількості прибутку в галузі як основного мотиватора виробництва у ринковому середовищі. Ефективність виробництва – економічна категорія, що відображає комплекс умов функціонування виробничих сил і виробничих відносин та вказує на результативність функціонування засобів, предметів праці, робочої сили та використання землі. Рівень ефективності залежить від багатьох об'єктивних та суб'єктивних факторів. Раціональний рівень організації виробництва, який базується на раціональному використанні природних, матеріальних, технічних та трудових ресурсів, є першоосновою одержання високої результативності господарювання, навіть при інших несприятливих умовах. Повернення в Україні до інтенсивного розвитку тваринництва після довготривалого екстенсивного, призводить до нарощування виробничих потужностей, збільшення використання матеріальних ресурсів, зменшення числа працюючих унаслідок автоматизації процесів виробництва. Основний зміст інтенсифікації зводиться до збільшення виходу продукції з однієї голови худоби, тобто не нарощування поголів'я, а інтенсивне його використання з поліпшенням якісних характеристик, удосконалення способів утримання і повноцінною годівлею [1, с. 35]. Молочне скотарство у сільськогосподарських підприємствах поступово перетворюється у ефективний бізнес, спроможний дати конкурентоспроможну продукцію, а не соціальний проект задля збереження робочих місць на селі. Кількість таких господарств все ще незначна, хоча частка їх у виробництві молока поступово збільшується. Водночас потреба у якісній товарній продукції постійно зростає, в тому числі через втілення положень Угоди про асоціацію ЄС щодо санітарно-гігієнічних норм сирого молока.

Питанням розвитку виробництва молока та підвищення економічної ефективності молочного скотарства присвячено багато праць українських вчених-аграрників, зокрема: В. Г. Андрійчука [2], П. С. Березівського [3], В. І. Бойка [4], П. І. Гайдуцького [5], В. Я. Месель-Веселяка [6], П. Т. Саблука [4], І. В. Свиноуса [7], О. М. Шпичака [8] та ін. Проте окремі науково-практичні проблеми щодо поглиблення спеціалізації та концентрації виробництва з позицій їх впливу на економічну ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств потребують розширення досліджень.

Мета та завдання статті

Мета статті – розробити методичні положення щодо оцінки впливу окремих факторів на економічну ефективність виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах. Для цього було вирішено такі завдання: проаналізувати основні показники економічної ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах; визначити групу високоєфективних господарств; виявити фактори, які найбільше впливають на результативність молочного виробництва та здійснити їх економічну оцінку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Тривалий час виробництво молока в сільськогосподарських підприємствах було збитковим в Україні (з 1994 р. по 2006 р. за винятком 2003 та 2005 років (рис. 1) та перебувало у стадії занепаду, проте тренд останніх 10 років є досить позитивним (таблиця 1), попри те, що чисельно переважають дрібні господарства. Оптимальним вважається рівень рентабельності 25-45 %, який забезпечує розширене відтворення виробництва. Досягти високої ефективності молочного скотарства неможливо без залучення інвестицій, адже це сприятиме підвищенню якості молока, від чого залежить ціна на нього. Створення конкурентоспроможного і економічно вигідного виробництва залежить від раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств відповідно до умов розвитку аграрного сектору. Загалом прибутковість виробництва молока залежить від: рівня закупівельних цін, ефекту масштабу, продуктивності та собівартості.

Дані таблиці 1 свідчать про зростання обсягів реалізації молока сільськогосподарськими підприємствами протягом останньої декади на 44,6 %. Виручка від реалізації молока покривала понесені витрати на нього, що дозволило отримати прибуток. Розглянемо показники результативності діяльності

сільськогосподарських підприємств залежно від чисельності корів у розрахунку на одне господарство. (табл. 2).

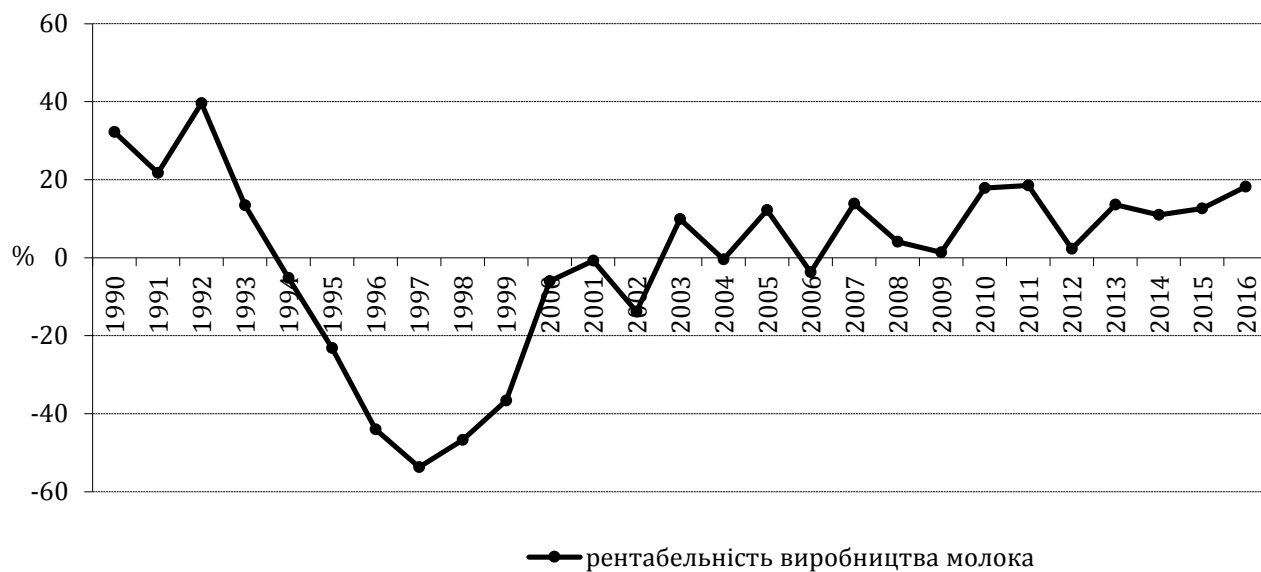

Рис. 1. Динаміка рентабельності молока в Україні, 1990-2016 рр.

**Дані Державної служби статистики України.*

Таблиця 1. Основні показники економічної ефективності виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах України

Рік	Реалізовано молока, ц	Виручка від реалізації молока, тис. грн	Прибуток від реалізації молока, тис. грн	Рівень рентабельності, %
2007	16756040	2433760,4	295777,3	13,8
2008	17282897	3055591,1	121269,9	4,1
2009	18699402	3291733,0	46451,1	1,4
2010	18934967	510872,2	773720,9	17,9
2011	19615536	6142018,0	957542,7	18,5
2012	22030528	6008529,7	136951,5	2,3
2013	22783988	7877533,8	945468,4	13,6
2014	24468081	8918487,5	886534,1	11,0
2015	24384683	10843066,8	1216552,5	12,6
2016	24232090	13627309	2098999	18,2

**Дані Державної служби статистики України.*

Як засвідчують дані таблиці 2, що більше корів у господарстві, то краще воно функціонує, то вищим є рівень рентабельності. При цьому у 2016 році господарства усіх розмірів отримали прибутки від реалізації молока. Це пояснюється зростанням закупівельних цін у світі після чергового їх обвалу, а також дефіцитом якісної молокосировини, яка утворилася на ринку України. До того ж вирішальним стало відкриття нових каналів збуту української молочної продукції за сприятливої ціни на міжнародному ринку.

Показники економічної ефективності мають певні регіональні особливості. Якщо централізоване планування, яке діяло протягом радянського періоду, сприяло рівномірному розповсюдженню молочних господарств та підприємств з переробки молока на всій території України, то в ринкових умовах регіональні відмінності зумовлені низкою факторів. По-перше, конкуренція спонукає до максимального використання природно-кліматичних переваг регіону, хоча, завдяки технологіям, цей фактор частково втрачає своє значення. По-друге, на сьогодні переважно налагоджені інтеграційні зв'язки «виробник-переробник». У минулому в середньому кожен район мав свій молокопереробний завод, а основними постачальниками були місцеві сільськогосподарські підприємства. За 25 років зменшилася кількість заводів та особливо суттєво зменшилася чисельність сільськогосподарських підприємств. Сучасне молокопереробне підприємства, як правило, уже сформувало свою сировинну зону, що позначається на регіональних показниках. Змінювати

постачальників у період дефіциту сировини ніхто не буде. Хоча цінова політика визначається більше зовнішніми факторами. По-третє, перехід до ринкових відносин виявився довготривалим для сільськогосподарські підприємств. Це проявлялося у функціонуванні радянської системи годування та утримання корів, що базувалася на дешевій робочій силі та дешевому кормовому зерні та енергії. З часом частина господарств зникли з ринку, а частина адаптувалася та налагодила виробництво на ринкових засадах. З'явилася група господарств, які попри всі негаразди галузі залишалися економічно стійкими та конкурентоспроможними на ринку. Ці господарства переважно формують регіональні молочні ресурси та з часом лише зміцнюють свої позиції на ринку. Все вищенаведене формує регіональні особливості молочного виробництва.

Таблиця 2. Економічна ефективність виробництва молока залежно від чисельності корів у стаді

Групи за поголів'ям корів, гол.	2007 р.			2010 р.			2016 р.		
	1	2	3	1	2	3	1	2	4
До 9	1	-0,1	-10,6	5	0,1	2,1	2	0,0	0,8
10-99	131	-13,2	-9,2	197	-0,2	-0,1	321	6,8	2,2
100-199	332	5,6	1,7	571	47,4	9,1	987	74,4	8,2
200-499	936	138,8	17,4	1641	262,2	19,0	3656	532,8	17,1
500-999	630	130,3	26,1	1519	299,7	24,6	3811	665,9	21,2
1000-1499	202	48,4	31,6	287	72,2	33,6	1525	289,0	23,4
Понад 1500	187	-14,4	-7,1	878	92,3	11,8	3294	530,3	19,2
Всього	2418	295,3	13,9	5097	773,6	17,9	13595	2099,2	18,3

1. Виручка від реалізації молока, 2. Прибуток від реалізації молока, 3. Рівень рентабельності виробництва молока.

*Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Проблема підвищення рентабельності виробництва молока завжди була актуальною, проте особливого значення вона набула в ринкових умовах. Посилення світової інтеграції, в тому числі молочної галузі, позначилося на ціновій політиці. Світова закупівельна ціна на молоко почала корелювати із вітчизняною (рис. 2).

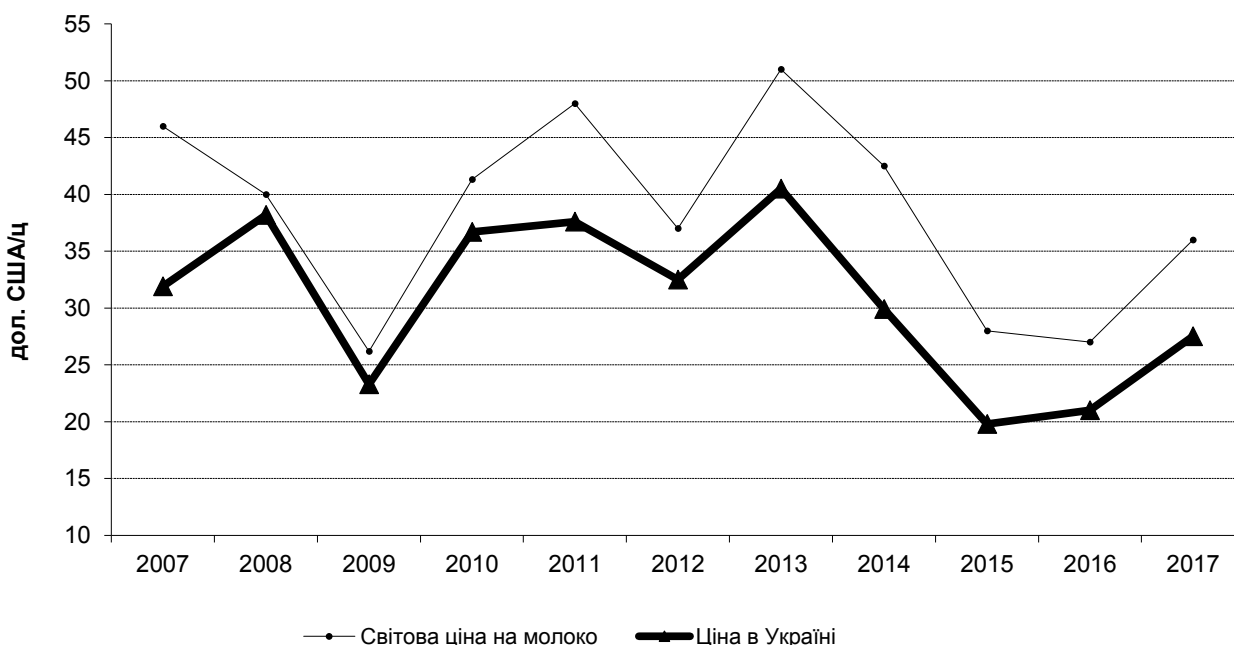

Рис. 2. Динаміка закупівельних цін на молоко у світі та Україні, 2007-2017 рр.

*Світові ціни – дані International Farm Comparison Network (IFCN) [9], закупівельні ціни в Україні – дані Державної служби статистики України.

Зазначимо, що внаслідок втрати російського ринку як основного споживача українських молочних продуктів, виробники, починаючи з 2013 року, почали відкривати для себе нові ринки збуту, а отже, залежність від світових цін стала ще більшою. Спроби регулювання внутрішніх цін в умовах ринку виявилися невдалими, оскільки для цього потрібні надзвичайно дієва державна політика в молочній галузі, яка практично відсутня або є несистемною протягом усього періоду реформування. Доказом залежності від світових цін є молочні світові кризи, які мали прямий вплив на економічні показники вітчизняних виробників молока. До того ж світові ціни мають яскраво виражену циклічність строком у 3 роки: зростання і спад. Зазвичай у період низької ціни відбувається найбільше вирізання худоби. Розмах варіації внутрішніх цін є досить високим і сягає до 30 % залежно від різних факторів: якості молока, каналу реалізації, регіону, політики переробного підприємства, інфраструктури ринку та ін. Закупівельні ціни відносяться до зовнішнього середовища та формуються балансом глобального попиту та пропозиції, на який вплинути на рівні господарства неможливо. Проте кращу ціну можна отримати, підвищуючи якість молока, за яку платять більше. Інколи вищу ціну можна отримати, змінивши партнера, якому здійснюєш реалізацію, проте таке собі може дозволити лише підприємство, яке виробляє значні обсяги молока. Дефіцит молочної сировини створює попит на такі господарства, що породжує зростання спеціалізації та концентрації виробництва.

Результативні показники виробництва молока залежать значною мірою від зміни вартості вхідних матеріально-технічних ресурсів та послуг, які використовуються при виробництві. Ринок матеріально-технічних ресурсів в Україні характеризується значними ціновими коливаннями з узагальненим трендом до зростання. Основні статті витрат на виробництво молока та їх структуру зображено в таблиці 3.

Таблиця 3. Основні статті витрат на виробництво молока та їх структура

Статті витрат	2007 р.		2010 р.		2016 р.	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Прямі витрати на оплату праці	536,6	23,5	823,9	19,4	1566,9	13,9
Прямі матеріальні витрати – всього	1485,7	65,2	2804,4	66,1	8450,3	75,0
у т.ч.: корми	1054,3	46,2	1996,0	47,0	6155,2	54,6
нафтопродукти	149,5	6,6	244,1	5,8	557,4	4,9
оплата послуг і робіт, сторонніх організацій	71,1	3,1	140,7	3,3	470,1	4,2
решта матеріальних витрат	210,7	9,2	423,7	10,0	1267,5	11,2
Інші прямі та загальновиробничі витрати	258,4	11,3	614,1	14,5	1250,4	11,1
з них: амортизація необоротних активів	84,2	3,7	177,9	4,2	520,9	4,6
Виробнича собівартість	2280,7	100,0	4242,4	100,0	11267,6	100,0

**Розраховано за даними Державної служби статистики України.*

Дані таблиці свідчать, що витрати на виробництво молока постійно зростають по всіх без винятку статтях. Так за 10 років вони зросли в 5 разів. Знецінення національної валюти, особливо починаючи з 2013 року, призвело до стрибка цін на матеріально-технічні ресурси. Більше половини витрат у структурі собівартості припадає на корми (54,6 %). Зниженню витрат на корми сприятиме підвищення врожайності кормових культур і рівня механізації трудомістких процесів у кормовиробництві, ефективного використання машин та добрив, здешевлення виробництва насіння тощо [4, с. 186]. Високі витрати на корми свідчать про усвідомлення вкладати кошти у збалансований та якісний раціон. Більш інтенсивний рівень годівлі потребує більше вкладених засобів, проте дає більш високу продуктивність. Водночас витрати на оплату праці знизилися з 23,5 % до 13,9 %. Вони залежать від продуктивності праці: що вища продуктивність, то меншою є собівартість, але зростає оплата праці. Останніми роками значно скоротилася різниця між заробітною платою у сільському господарстві та іншими галузями економіки України. Заробітна плата працівників, зайнятих у сільському господарстві, складала 57,1 % до її рівня в інших галузях економіки України, то у 2016 р. вона складала 75,6 %, у 2017 р. – 81,1 %. Тобто середня заробітна плата в сільському господарстві наблизилася до середньої по економіці України. Ефективність господарства залежить від кваліфікованої робочої сили. Як відомо, інвестиції в людей мають найшвидшу окупність. Зменшенню собівартості виробництва молока сприятимуть: покращення управління стадом та менеджмент годівлі, відтворення стада та контроль за його здоров'ям, інвестиції в якість генетику, покращення умова утримання.

Одним із найбільш ефективних заходів по підвищенню прибутковості підприємства є збільшення продуктивності тварин. Продуктивність корів у сільськогосподарських підприємствах постійно зростає, за рахунок чого і було збільшено обсяги виробництва в цій категорії господарств протягом останньої декади. Групування сільськогосподарських підприємств за показником продуктивності корів підтверджує позитивний її вплив на результативні показники (таблиця 4).

Таблиця 4. Економічна ефективність молока залежно від продуктивності корів, 2016 р.

Показник	Групи господарств за продуктивністю корів, кг							Всього
	до 2000	2001-3000	3001-4000	4001-5000	5001-6000	6001-7000	більше 7000	
Кількість господарств у групі	160	230	271	252	218	178	212	1521
Продуктивність корів, кг/рік	904	2524	3512	4496	5556	6498	8258	904
Чисельність поголів'я корів, голів	24509	28121	57712	69900	78005	80819	125292	464358
- у середньому на 1 господарство	153	122	213	277	358	454	591	305
Виробництво молока, тис. т	22,1	71,0	202,7	314,3	433,4	525,1	1034,7	2603,3
- у середньому на 1 господарство, т	138	309	748	1247	1988	2950	4880	1712
Виробничі витрати на 1 голову, грн	4109	11157	14140	20075	24827	27557	35659	24260
Виробнича собівартість 1 ц молока, грн	455	442	403	446	447	424	432	433
Реалізовано молока, тис. т	18,5	60,8	180,1	289,2	401,4	494,5	972,1	2416,5
- в середньому на 1 господарство, т	116	264	664	1147	1841	2778	4585	1589
Повна собівартість 1 ц молока, грн	486	486	448	475	489	476	475	476
Ціна реалізації 1 ц, грн	461	463	503	535	546	573	591	563
Рентабельність, %	-5,1	-4,7	12,4	12,6	11,5	20,6	24,6	18,3
Товарність, %	83,7	85,6	88,8	92,0	92,6	94,2	94,0	92,8
Площа господарства, га сг угідь	1471	1852	2423	4213	4143	5627	5328	3559

*Розраховано за даними Державної служби статистики України.

За даними таблиці можна зробити низку наступних висновків. По-перше, розмах варіації щодо надоїв в Україні дуже значний – від 900 кг на корову в рік до 8258 кг, або в 9 разів. Це зумовлено одночасним функціонуванням різноманітних за розмірами та системами ведення молочних ферм в Україні. Так молочне виробництво здійснюється як малими фермами до 10 голів, так і великими – понад 2500 голів, з вигулом на пасовищах та без, з прив'язним утриманням та безприв'язним, на реконструйованих корівниках або ж тих, що залишилися у спадок від радянських часів. Академік О. М. Шпичак зазначає, що особливістю функціонування вітчизняного сільського господарства є існування сільськогосподарських підприємств у різних технологічних, інноваційних, соціальних, організаційних та економічних вимірах [8, с. 62]. Полярність розвитку проявляється і в генетичному складі стада, і в запровадженні нових технологій, в раціонах та іншому. Враховуючи тенденцію до зменшення чисельності господарств-виробників молока перша та друга групи (25,6 % господарств) є потенційними претендентами для виходу з молочного бізнесу, оскільки за такої продуктивності утримувати стадо неефективно, що підтверджується відповідними показниками. По-друге, зростання продуктивності знаходиться у взаємозв'язку із чисельністю корів у стаді. Найбільшу продуктивність (рівня європейських країн) отримують господарства з поголів'ям понад 500 голів. По-третє, дуже показово є залежність середньорічного надою від масштабу виробництва або реалізації. По-четверте, продуктивність корелює із зростанням економічної ефективності виробництва молока. По-п'яте, собівартість виробництва молока не має сильних відмінностей по групах та є приблизно рівною середньому її значенню по сільськогосподарських підприємствах. По-шосте, закупівельна ціна у 7 груп на 28,2 % більша, ніж у першій та на 5 % більша середнього показника. По-сьоме, слід сказати про великі масиви сільськогосподарських угідь у господарствах, які займаються молочним скотарством.

Характерною тенденцією розвитку виробництва молока є підвищення концентрації виробництва, яка поряд із іншими чинниками інтенсифікації, спрямована на збільшення прибутковості господарської діяльності та покращення конкурентоспроможності аграрних підприємств. Концентрація дає змогу найбільш повно використовувати основні засоби підприємства, досягнення науки і техніки, збільшувати обсяги виробництва за менших витрат засобів [7, с. 14]. Як засвідчують дані, підвищення ефективності часто пов'язане із рівнем концентрації виробництва (табл. 5). Проте концентрація повинна бути раціональною, адже надмірне укрупнення може призвести до негативних наслідків, коли «ефект

масштабу» втрачатиме свою дію. Академік В. Я. Месель-Веселяк зазначає, що «за інших рівних умов ефективність виробництва зростає з підвищенням його концентрації до певних розмірів» [6, с. 14]. Негативи від надукрупнень є переважно соціальними та екологічними і проявляються не відразу, а з часом [5, с. 42].

Таблиця 5. Основні показники роботи молочних ферм залежно від обсягів реалізації молока, 2016 р.

Показник	Групи господарств за обсягом реалізованого молока, тонн							Всього
	до 100	101-250	251-500	501-1000	1001-2500	2501-5000	більше 5000	
Кількість господарств у групі	190	197	235	268	336	142	103	1471
Частка молока у виручці, %	1,1	3,9	6,7	9,6	13,8	18,5	18,8	14,6
Чисельність поголів'я корів, голів	8061	14587	30250	60698	108028	82393	159344	463361
- у середньому на 1 господарство	42	74	129	226	322	580	1547	315
Виробництво молока, тис. т	22,6	39,5	97,3	216,7	580,8	547,3	1096,6	2600,8
- у середньому на одне господарство, т	119	200	414	809	1728	3854	10647	1768
Продуктивність корів, кг/рік	2805	2706	3218	3571	5376	6643	6882	5613
Виробничі витрати на 1 голову, грн	11192	11567	13566	15157	22952	28756	30220	24287
Виробнича собівартість 1 ц молока, грн	399	427	422	424	427	433	439	433
Реалізовано молока, тис. т	8,8	32,7	86,3	195,8	533,7	512,5	1046,7	2416,5
- у середньому на 1 господарство, т	47	166	367	731	1588	3609	10162	1643
Повна собівартість 1 ц молока, грн	473	476	455	464	466	469	488	476
Ціна реалізації 1 ц, грн	414	440	475	504	544	568	593	563
Рентабельність, %	-12,5	-7,4	4,4	8,7	16,6	21,0	21,6	18,3
Товарність, %	39,1	82,8	88,6	90,3	91,9	93,6	95,5	92,9
Площа сільськогосподарських угідь на 1 господарство, га	1485	1682	1918	2612	3362	5822	15750	3632

**Розраховано за даними Державної служби статистики України.*

Висновки та перспективи подальших розвідок

У молочному скотарстві рівень спеціалізації та концентрації тісно пов'язані. Як зазначають учені Андрійчук В. Г. та І. С. Сас: «Чим вищий рівень концентрації молочного скотарства, тим вищий рівень спеціалізації підприємства на продукції цієї галузі за однакових інших умов» [2, с. 90-91]. Вужча спеціалізація дозволяє підприємствам зосередити господарські ресурси на виробництві одного чи декількох видів продукції та організувати виробництво його в більших масштабах, що дає позитивні результативні показники (табл. 6). Спеціалізоване виробництво, як правило, є високоінтенсивним та ефективним, оскільки має відповідну матеріально-технічну базу, кадровий потенціал тощо.

Виробництво молока в сільськогосподарських підприємствах здійснюється різноманітними за розмірами та системами ведення молочними фермами, які в середньому функціонували ефективно протягом останніх 10 років. Вищих показників досягали господарства з більшою чисельністю корів. Регіональні відмінності у рівні ефективності зумовлені природно-кліматичними особливостями, інтеграційними зв'язками між виробником та молокопереробним підприємством, наявністю одного чи декількох економічно стійких та конкурентоспроможних підприємств-лідерів на певній території. Кореляція внутрішніх цін на молоко із світовими, їх циклічність зумовлює сільськогосподарські підприємства розробляти проекти із зростання ефективності, спрямовані на оптимізацію внутрішніх резервів, зокрема на збільшення продуктивності тварин. Успішний розвиток галузі забезпечується з поглибленням концентрації та спеціалізації виробництва молока. Групування за рівнем спеціалізації та концентрації виробництва молока підтвердило, що найбільш ефективною є група господарств із поголів'ям 500 і більше корів. Великотоварні підприємства мають можливості впроваджувати інноваційні технології, чим забезпечують зростання продуктивності праці і якості виробленого молока. Підвищення рівня концентрації і спеціалізації сприяє збільшенню продуктивності корів, зменшенню

витрат на виробництво одиниці продукції, вищій ціні на молоко завдяки вищій його якості і відповідно вищій рентабельності. Враховуючи зростаючу потребу в якісному молоці, на державному рівні необхідно здійснювати заходи для поглиблення концентрації та спеціалізації виробництва молока до раціональних розмірів, що забезпечуватиме прибутковість підприємств, необхідну для розширеного відтворення виробництва.

Таблиця 6. Групування сільськогосподарських підприємств за показником спеціалізації виробництва молока, 2016 р.

Показник	Групи господарств за часткою молока у виручці, %							Всього
	до 5,0	5,1 – 10,0	10,1 – 15,0	15,1 – 25,0	25,1 – 50,0	50,1 – 75,0	понад 75,1	
Кількість господарств у групі	309	226	185	249	317	123	62	1471
Частка молока у виручці, %	2,5	7,0	12,5	19,7	35,0	59,7	89,1	14,6
Чисельність поголів'я корів, голів	39584	60184	47160	86551	145288	54955	29639	463361
- у середньому на 1 господарство	128	266	255	348	458	447	478	315
Виробництво, тис. тонн	177,7	290,0	238,5	500,8	924,3	364,6	104,8	2600,8
- у середньому на одне господарство	575	1283	1289	2011	2916	2964	1690	1768
Продуктивність корів, кг/рік	4490	4819	5058	5786	6362	6635	3536	5613
Виробничі витрати на 1 голову, грн	19780	21449	21767	25176	27185	28965	14594	24287
Виробнича собівартість 1 ц молока, грн	441	445	430	435	427	437	413	433
Реалізовано молока, тис. т	151,6	267,6	220,8	467,5	867,5	340,2	101,3	2416,5
- в середньому на 1 господарство, т	491	1184	1193	1878	2737	2766	1634	1643
Повна собівартість 1 ц молока, грн	490	504	473	473	474	469	439	476
Ціна реалізації 1 ц, грн	520	548	538	556	572	593	569	563
Рентабельність, %	6,0	8,7	13,7	17,5	20,8	26,4	29,6	18,3
Товарність, %	85,3	92,2	92,6	93,3	93,9	93,3	96,7	92,9

* Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Список літератури

1. Петриченко, О. А. Організаційно-економічні засади розвитку молочного скотарства в Україні / О. А. Петриченко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2017. – 108 с.
2. Андрійчук, В. Г. Концентрація в аграрній сфері економіки: проблемні аспекти: монографія / В. Г. Андрійчук, І. С. Сас. – Київ: КНЕУ, 2017. – 303 с.
3. Економічна ефективність виробництва сільськогосподарської продукції в аграрних формуваннях: монографія / П. С. Березівський, Г. В. Брик. – Л.: Ліга-Прес, 2013. 233 с.
4. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні: монографія / за ред. П. Т. Саблука і В. І. Бойка. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2005. – 340 с.
5. Гайдуцький, П. І. Структурні перекося та ризики кризи в АПК / П. І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2014. – №7. – С. 38-46.
6. Месель-Веселяк, В. Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 4-18.
7. Радько, В. І. Поглиблення спеціалізації та концентрації як чинник інтенсифікації виробництва молока / В. І. Радько, І. В. Свиноус // Економіка та держава. – 2015. – №12. – С. 13-16.
8. Шпичак, О. М. Проблеми ціноутворення в контексті купівельної спроможності населення та інфляційних процесів / О. М. Шпичак // Економіка АПК. – 2016. – № 6. – С. 59-70.
9. Hemme. 2017: IFCN Dairy Report 2017, IFCN, Kiel, Germany. - 224 p.

Referenses

1. Petrychenko, O. A. (2017). *Organizacijno-ekonomichni zasady rozvytku molochnogo skotarstva v Ukrayini*. Kyiv: NNCz IAE.
2. Andrijchuk, V. G., Sas, I. S. (2017). *Koncentraciya v agrarnij sferi ekonomiky: problemni aspekty*. Kyiv: KNEU.
3. Berezivskij, P. S., Bryk, G. V. (2013). *Ekonomichna efektyvnist vyrobnyctva silskogospodarskoyi produkciyi v agrarnyx formuvannyax*. Lviv: Liga-Pres.
4. Sabluk, P.T. & Bojko, V. I. *Ekonomika vyrobnyctva moloka i molochnoyi produkciyi v Ukrayini (2005)*. Kyiv: NNCz «IAE».
5. Haidutskyi, P. I. (2014). *Strukturni perekosy ta ryzyky kryzy v APK*. *Ekonomika APK*, 7, 38-46.
6. Mesel-Veselyak, V. Ya. (2010). *Agrarna reforma i organizacijno-ekonomichni transformaciyi v sil's'komu gospodarstvi*. *Ekonomika APK*, 4, 4-18.
7. Radko, V. I., Svyynous, I. V. (2015). *Poglyblennya specializaciyi ta koncentraciyi yak chynnyk intensyfikaciyi vyrobnyctva moloka*. *Ekonomika ta derzhava*, 12, 13-16.
8. Shpychak, O. M. (2016). *Problemy cinoutvorennya v konteksti kupivelnoyi spromozhnosti naseleння ta inflacijnyx procesiv*. *Ekonomika APK*, 6, 59-70.
9. Hemme. (2017). *IFCN Dairy Report 2017*, IFCN, Kiel, Germany.

Стаття надійшла до редакції 05.06.2018 р.